

ПОЛІСЕМАНТЫЧНЫЯ АНГЛАМОЎНЫЯ ЗАПАЗЫЧАННІ Ў МОВЕ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПУБЛІЦЫСТЫКІ

М. Л. САВАСЦЮК^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Разглядаюцца змены ў семантыцы англамоўных запазычанняў у беларускай мове. Адзначана, што лексіка-семантычная сістэма мовы найбольш аператыўна рэагуе на ўсе змены экстралінгвістычнага і лінгвістычнага характару. Выяўлена больш за 200 полісемантычных англіцызмаў у прааналізаваным матэрыяле. Паказана, што хуткасць развіцця лексічнага складу беларускай мовы на сучасным этапе не дазваляе своєчасова фіксаваць новыя значэнні запазычаных адзінак у слоўніках. Вылучаюцца англіцызмы, у семантыцы якіх адбыліся змены. Параўноўваюцца значэнні слоў, якія прадстаўлены ў слоўніках беларускай мовы і ўжываюцца ў артыкулах беларускамоўных перыядычных выданняў апошніх двух дзесяцігоддзяў, акрэслены новыя значэнні ў семантыцы англіцызмаў. Зроблена выснова пра тое, што полісемантычнасць, як правіла, уласцівая англіцызмам, якія функцыянуюць у мове не менш за 30 гадоў.

Ключавыя словы: англіцызм; запазычанне; запазычанае слова; запазычванне; значэнне слова; семантычная адаптацыя; мнагазначнасць; полісемантычнае слова; звужэнне семантыкі; расшырэнне семантыкі.

ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКИЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ЯЗЫКЕ СОВРЕМЕННОЙ БЕЛОРУССКОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ

М. Л. САВАСТЮК¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Республика Беларусь

Рассматриваются изменения в семантике англоязычных заимствований в белорусском языке. Отмечено, что лексико-семантическая система языка наиболее оперативно реагирует на все изменения экстралингвистического и лингвистического характера. Выявлено более 200 полисемантических англицизмов в проанализированном материале. Показано, что скорость развития лексического состава белорусского языка на современном этапе не позволяет своевременно фиксировать новые значения заимствованных единиц в словарях. Выделяются англицизмы, семантика которых претерпела изменения. Сравниваются значения слов, представленных в словарях белорусского языка и используемых в статьях белорусскоязычных периодических изданий последних двух десятилетий, определены новые значения в семантике англицизмов. Сделан вывод о том, что полисемантичностью, как правило, обладают англицизмы, функционирующие в языке не менее 30 лет.

Ключевые слова: англицизм; заимствование; заимствованное слово; значение слова; семантика; семантическая адаптация; многозначность; полисемантическое слово; сужение семантики; расширение семантики.

Образец цитирования:

Савасцюк М. Л. Полісемантычныя англамоўныя запазычанні ў мове сучаснай беларускай публіцыстыкі // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 1. С. 98–105.

For citation:

Savastsiuk M. L. Polysemantic English loanwords in articles of the Belarusian press. *J. Belarus. State Univ. Philol.* 2017. No. 1. P. 98–105 (in Belarus.).

Автор:

Марина Леонидовна Савастюк – старший преподаватель кафедры английского языкознания филологического факультета.

Author:

Marina Savastsiuk, senior lecturer at the department of English linguistics, faculty of philology.
mlsmis@bk.ru

POLYSEMANTIC ENGLISH LOANWORDS IN ARTICLES
OF THE BELARUSIAN PRESSM. L. SAVASTSIUK^a^a*Belarusian State University, Nezavisimosti avenue, 4, 220030, Minsk, Republic of Belarus*

Changes in semantics of a loanword in the recipient language are considered as a crucial factor in its adaptation. We have fixed over 200 polysemantic borrowings from the English language, according to dictionaries of the Belarusian language and new English loanwords used in articles of the Belarusian press. We compare meanings of the words in both the languages from the point of view of narrowing, widening or saving semantics of the donor language. We also come to the conclusion, that polysemanticism is characteristic for the loanwords which have been functioning in the language for over 30 years.

Key words: borrowing; loanword; narrowing of semantics; polysemantic; polysemanticism; recipient language; semantics; semantic change; widening of meaning.

Працэс запазычвання – з’ява старажытная. Гэты спосаб узбагачэння лексічнага складу выкарыстоўваўся ўжо на самых ранніх этапах функцыянавання беларускай мовы, шмат слоў іншамоўнага паходжання захаваліся ў ёй да нашых дзён. З другога боку, у апошнія дзесяцігоддзі актыўна з’яўляюцца новыя запазычання, якія ў працэсе адаптацыі на глебе мовы-рэцыпіента здольныя перажываць пэўныя семантычныя змены. Да ліку такіх пераўтварэнняў адносяцца расшырэнне або звужэнне семантыкі, атрыманне запазычаннем новых значэнняў.

У апошні час асабліваю цікавасць даследчыкаў выклікаюць запазычання з англійскай мовы, якія ўтвараюць шырокі пласт агульналітаратурнай лексікі, што з’явілася ў беларускай мове на мяжы 2–3-га тысячагоддзяў. Так, у двухтомным выданні «Слоўнік іншамоўных слоў» А. М. Булыкі змешчана больш за 25 000 запазычанняў, з іх, па нашых падліках, англіцызмы складаюць 8,4 % (каля 2100 адзінак). Падрыхтаваны намі корпус англіцызмаў сучаснай беларускай мовы налічвае больш за 2600 адзінак.

Фактычны матэрыял для гэтага даследавання мы адбіралі з газет «Звязда», «3года», «Культура», «Літаратура і мастацтва» (ЛіМ), «Народная воля», «Наша ніва» і часопісаў «Алеся», «Дзеяслоў», «Маладосць» за перыяд з 1995 па 2016 г. Для аналізу фактычнага матэрыялу выкарыстоўваліся наступныя лексікаграфічныя крыніцы: Булыка А. М. «Слоўнік іншамоўных слоў» у 2 тамах (Мінск, 1999), Булыка А. М. «Слоўнік іншамоўных слоў. Актуальная лексіка» (Мінск, 2005), «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» (ТСБЛМ) (Мінск, 1996), Уласевіч В. І., Даўгулевіч Н. М. «Слоўнік новых слоў беларускай мовы» (Мінск, 2009), *Compact Oxford English Dictionary* (Oxford, 2001). Акрамя таго, мы звярталіся да онлайн-слоўнікаў англійскай мовы (<http://www.dictionary.com>, <http://www.dictionary.cambridge.org>, <http://www.thefreedictionary.com>).

Хуткасьць, з якой англіцызмы (іх яшчэ называюць англаамерыканізмамі) з’яўляюцца ў беларускай мове, не дазваляе кожнаму слову цалкам адаптавацца да норм мовы-рэцыпіента. Адзначым, што адной з галоўных прыкмет засваення запазычаных слоў многія даследчыкі лічаць семантычную адаптацыю, паколькі для ўваходжання запазычаных слоў у сістэму мовы «значна важнейшым з’яўляецца не факт поўнай асіміляцыі формы, а яго семантычная эвалюцыя ў новых моўных умовах»¹ [1, с. 19]. Гэту думку падтрымлівае і В. А. Арыстава, якая мяркуе, што «менавіта лексіка-семантычная сістэма мовы, якая запазычвае, з’яўляецца сістэмай, што стымулюе далейшае развіццё або знікненне таго ці іншага слова з лексічнага фонду мовы, якая запазычвае слова. <...> Лексіка-семантычная сістэма найбольш адчувальна рэагуе на ўсе змены экстралінгвістычнага і лінгвістычнага характару» [2, с. 69]. Падобнай думкі прытрымліваецца і Т. А. Мальцава, паводле якой «фанетыка-марфалагічнае засваенне запазычанняў садзейнічае засваенню семантычнаму, але не вызначае і не накіроўвае яго. Семантычнае засваенне – вырашальны момант адаптацыі запазычаных слоў» [3, с. 52].

Семантычная адаптацыя – складаны і працяглы працэс, паколькі запазычанае слова павінна трывала замацаваць за сабой пэўнае значэнне або сукупнасць значэнняў, зразумелых дастаткова шырокаму колу носьбітаў мовы-рэцыпіента. Запазычанне пры гэтым становіцца ў адзін сінанімічны шэраг са словамі, якія ўжо ў ёй існуюць, прычым яно, як правіла, набывае сваё семантычнае або стылістычнае адценне. Адной з прыкмет семантычнай адаптаванасці запазычання выступае таксама характар замацаваных за ім трывалых семантычных адносін, пэўных ланцужкоў узаемазалежнасцей і ўзаемаабумоўленасцей з іншымі лексічнымі адзінкамі мовы-рэцыпіента. У працэсе запазычання англіцызмаў важную ролю

¹Тут і далей пераклад наш. – М. С.

адыгрываюць беларускамоўныя СМІ. Пранікненне тых ці іншых лексем з адной мовы ў другую заўсёды патрабавала ад носьбітаў мовы-рэцыпіента пэўнага ўзроўню валодання мовай-крыніцай, таму і лагічна выказаць думку пра тое, што заўсёды існуе першы прэцэдэнт ужывання замежнага слова ў кантэксце роднай мовы адным носьбітам мовы-рэцыпіента. Апошнім часам лінгвісты адзначаюць, што менавіта СМІ з'яўляюцца найбольш актыўным рэсурсам для ўзбагачэння мовы замежнымі словамі. Канвенцыяналізацыя лексем – працэс паступовы, які патрабуе ўдзелу больш шырокага кола носьбітаў мовы-рэцыпіента, што выкарыстоўваюць іншамоўнае слова ў сваім ужытку. Пры гэтым журналісты і тут адыгрываюць пэўную ролю. Так, неаднаразова выкарыстанае ў пісьмовай мове перыядычнага друку запазычанае слова становіцца больш звыклым і зразумелым, хутчэй трапляе ў вусны ўжытак носьбітаў беларускай мовы. Істотнымі чыннікамі ў гэтым сэнсе з'яўляюцца тыражнасць і перыядычнасць выдання [4, с. 81].

У беларускай мове налічваецца больш за 200 полісемантычных англіцызмаў (у «Слоўніку іншамоўных слоў» А. М. Булыкі зафіксавана 201 адзінка). У дадзеным артыкуле разглядаюцца семантычныя змены, што адбыліся ў беларускай мове з полісемантычнымі англіцызмамі.

Звужэнне семантыкі запазычанняў

Як ужо адзначалася вышэй, словы іншамоўнага паходжання полісемантызуюцца найчасцей у выніку расшырэння або звужэння семантыкі.

Звужэнне семантыкі – памяншэнне семантычнага аб'ёму слова ў працэсе запазычвання, гістарычнага развіцця, моўнага ўжывання. Да групы англіцызмаў са звужанай семантыкай мы адносім словы, што трапілі ў беларускую мову не ва ўсім сваім семантычным аб'ёме, а з захаваннем аднаго (асноўнага або неасноўнага) або некалькіх (але не ўсіх) значэнняў, якія дадзенае слова мае ў мове-донары. Паводле матэрыялаў нашага даследавання, прыкладна 62 % слоў, якія маюць некалькі значэнняў у англійскай мове, запазычваюцца беларускай мовай толькі ў адным значэнні. Заўважым, што, як правіла, адсейванне значэнняў і ўсталяванне пэўнай семантыкі слова, якое трапляе ў беларускую мову, адбываецца пераважна ў мовах-пасрэдніках. Да гэтай групы адносяцца словы *бум*, *імідж*, *інсталяцыя*, *істэблішмент*, *кампаўнд*, *лэйбл*, *пікан*, *стопер* і інш.

Бокс ← box: калі ў мове-донары гэты назоўнік ужываецца ў значэннях 'вельмі малы пакой', 'скрынка, каробка', 'любая квадратная або прамавугольная прастора, агароджаная ад асноўнай тэрыторыі лініямі', то згодна са слоўнікам іншамоўных слоў у беларускай мове яно семантычна трансфармавалася да наступных значэнняў: 1) герметычная або ізаляваная камера для работы з мікраарганізмамі, радыеактыўнымі рэчывамі і г. д.; 2) агароджаная частка памяшкання ў лячэбных установах для ізаляванага ўтрымання хворага (гэта значэнне зафіксавана і ў ТСБЛМ): *Фармалін яму ў вены пампавалі. А электроніка з суседнім боксам спарана*¹ (Дзеяслоў, 2005, № 6); 3) металічная каробка, праз якую тэлефонны кабель уваходзіць у кабельную скрынку. Але вынікі аналізу фактычнага матэрыялу сведчаць пра тое, што гэта запазычанне ў апошнія гады пачало ўжывацца яшчэ ў двух значэннях, не зафіксаваных слоўнікамі беларускай мовы: 1) невялікая крама або палатка ў гандлёвым цэнтры ці на рынку: *Марудна вырашаецца пытанне з камплектаваннем працоўных калектываў гандлёвых боксаў* (Звязда, 2 кастр. 2009 г.); 2) невялікае тэхнічнае памяшканне: *Для тэхнікі спецыяльна пабудавалі боксы* (Звязда, 3 сак. 2016 г.). Апошні прыклад сведчыць пра тое, што запазычанне паступова пачынае ўжывацца і ў значэнні 'невялікае памяшканне', якое фіксуецца ў мове-донары.

Бум ← boom: у англійскай мове слова *boom* мае значэнні 'рэзкі ўздым дзелавай актыўнасці, перыяд росквіту і хуткага эканамічнага росту', 'шуміха або гучная рэклама'. Семантыка запазычання ў беларускай мове была ў пэўнай ступені звужана. У слоўніках А. М. Булыкі гэты англіцызм тлумачыцца наступным чынам: 1) кароткачасовы ўздым, рэзкае ажыўленне ў прамысловасці, гандлі і іншых сферах гаспадаркі: *Сапраўдны бум жыллёвага будаўніцтва пачаўся ў вёсцы* (Народная воля, 25 лют. 2005 г.); 2) перан. штучна ўзнятая шуміха, ажыятаж вакол чаго-небудзь: *Тады такія цацкі былі сапраўднай навінкай, выклікалі хвалю першага буму* (ЛіМ, 21 кастр. 2005 г.); *Сезонны бум на дачы і хаткі ў зялёнай зоне* (Звязда, 7 чэрв. 2007 г.). Варта адзначыць, што ў ТСБЛМ падаецца толькі другое з прыведзеных значэнняў.

Дэтэктыў ← detective / detective story: у англійскай мове лексема *detective* мае значэнні 'асоба, найперш афіцэр паліцыі, які займаецца расследаваннем і раскрыццём злачынстваў', 'чын афіцэра паліцыі, які займаецца расследаваннем злачынстваў'. *Detective story* – гісторыя, сюжэт якой разгортваецца вакол расследавання і раскрыцця злачынства. Значэнне слова «дэтэктыў» у слоўніках беларускай мовы перадаецца наступным чынам: 1) сышчык, агент вышукной паліцыі; 2) літаратурны твор або кінафільм,

¹Тут і далей пасля слоўнікавых дэфініцый прыводзяцца прыклады з сабранага намі фактычнага матэрыялу. – М. С.

якія адлюстроўваюць прыгоды сышчыкаў (ТСБЛІМ): «Са мною нешта адбываецца, са мною нешта адбываецца, нешта не тое, не тое», – паўтараў я сам сабе, марна намагаючыся дачытаць нарэшце пачаты тыдзень назад таму **дэтэктыў** (Маладосць, 2005, № 12); *І камерцыйны дэтэктыў набывае адценне экзістэнцыяльнай драмы* (Культура, 3–9 снеж. 2005 г.). У беларускамоўнай прэсе сустракаюцца выпадкі ўжывання гэтага запазычання ў іншых значэннях: 1) (ад *detective*) супрацоўнік прыватнага вышукнога агенцтва; 2) (ад *detective story*) тэатральны жанр, у цэнтры драматычных твораў якога – загадкавае здарэнне, высвятленне яго абставін і раскрыццё загадкі: *16 лютага – А. Адамчык, М. Клімковіч. «Чорны квадрат», кабэрэ-дэтэктыў у дзвюх частках без антракту* (Народная воля, 12 лют. 2005 г.); 3) (ад *detective story*) перан. забытая сітуацыя: *У час судовага разбіральніцтва сведкі з боку міліцыі, якія былі галоўнымі героямі ў гэтым вясковым дэтэктыве <...> былі блытанымі, супярэчлівымі, прыдуманымі* (Народная воля, 4 снеж. 2003 г.). Такім чынам, слова «дэтэктыў», утворанае ад англ. *detective*, паменшыла свой семантычны аб'ём у адрозненне ад аналагічнай лексемы, утворанай ад англ. *detective story*, якая пераняла значэнне з мовы-донара ў поўным аб'ёме.

Кантры ← *country dance, country music, country style*: паняцці «стыль кантры», «музыка ў стылі кантры», «танец кантры», якія ў англійскай мове ўжываюцца як словазлучэнні, у якасці азначэння абавязкова маюць прыметнік *country* 'загарадны, вясковы'. У беларускай мове для намінацыі адпаведных паняццяў, як правіла, выкарыстоўваецца толькі азначальнае слова «кантры», якое тлумачыцца як 'напрамак, стыль (у музыцы, архітэктуры, адзенні і інш.), які спалучае элементы народнай, нацыянальнай і сучаснай культур' («Слоўнік новых слоў беларускай мовы»): *Гурт «Блікі» на чале з Уладзімірам Угольнікам практыкуецца на рок-музыцы, звяртаецца і да кантры* (Культура, 26 жн. – 1 верас. 2006 г.).

Файл ← *file*: у англійскай мове слова выкарыстоўваецца ў якасці назоўніка і дзеяслова, у беларускую мову яно прыйшло як назоўнік. У англійскай мове лексема мае наступныя значэнні: 'папка для захоўвання папер', 'у камп'ютары – збор даных або праграм, якія захоўваюцца пад адзіным іменем', 'ланцуг людзей або рэчаў', *ваен.* 'малая група людзей', 'у шахматах – шэраг квадратаў, якія накіроўваюцца ад гульца да яго апанента'. У беларускай мове згодна з ТСБЛІМ і «Слоўнікам іншамовных слоў» А. М. Булыкі слова «файл» мае толькі адно значэнне, якое адпавядае другой дэфініцыі англійскага слова: *55-гадовы Віктар П'яца <...> быў зволены з прадрпрыемства па вытворчасці пазногіяў пасля таго, як у яго камп'ютары знайшлі **файлы** з дзіцячым порна* (Звязда, 1 кастр. 2005 г.); *Але яе ўжыванне дакладна рэгламентуецца дамовай на выкарыстанне **файла**, якую заключылі мастакі. Дык якім жа чынам **файл** ператвараецца ў прадукт, а каханне – у тавар?* (Культура, 8 жн. 2015 г.). Слова «файл» выкарыстоўваецца носьбітамі беларускай мовы і для абазначэння прарызстага канверта, які мае форму папкі.

Захаванне семантыкі запазычанняў

Згодна з вынікамі нашага даследавання 50 % англіцызмаў, якія ў беларускай мове фіксуюцца як мнагазначныя, трапілі ў яе з поўным захаваннем семантыкі. Галоўным чынам гэта тэрміналагічная лексіка, напрыклад: *бюз, гумарыст, дылер, ізаляцыянізм, менеджар, раўнд, рэтайм, сервер* і інш.

Аўтсайдар ← *outsider*: у ТСБЛІМ зафіксавана толькі адно значэнне гэтага англіцызма – 'каманда або спартсмен, якія займаюць адно з апошніх месцаў у спаборніцтве і не маюць шанцаў на перамогу': *Знакамітая англійская букмекерская кантора William Hill's лічыць **аўтсайдарам** сярод чатырох удзельнікаў паўфіналу «ПСВ»¹* (Чырвоная змена, 15 крас. 2005 г.); *Напачатку радаваліся, што выпала гуляць менавіта з заведомымі **аўтсайдарамі**...* (Беларуская думка, 2002, № 9). У «Слоўніку іншамовных слоў» А. М. Булыкі, акрамя названага, зафіксавана значэнне 'дробнае або сярэдняе прадпрыемства, якое не ўваходзіць у манапалістычнае аб'яднанне'. У слоўніках англійскай мовы слова тлумачыцца наступным чынам: 'кожны, хто не належыць да пэўнай групы'. Гэта значэнне адлюстравана і ў «Слоўніку новых слоў беларускай мовы»: *На сусветным рынку існуе жорсткая канкурэнцыя, тут ёсць свае лідары і **аўтсайдары*** (Звязда, 24 крас. 2003 г.); *Бадай што самыя раскручаныя з сучасных беларускіх аўтараў – Адам Глобус і Валянцін Акудовіч – з'яўляюцца **аўтсайдарамі** рэйтыngu* (Згода, 16 ліп. 2004 г.).

Вестэрн ← *western*: у англійскай мове слова з'яўляецца прыметнікам і назоўнікам, у беларускай мове фіксуецца толькі як назоўнік. Паводле ТСБЛІМ, ён мае наступныя значэнні: 1) фільм або раман пра каўбояў у паўночна-заходняй Амерыцы: *Жанр: **вестэрн**, крымінальная драма* (Наша ніва, 21 ліп. 2006 г.); 2) стыль у адзенні, які характарызуецца элементамі, што былі пераняты дызайнерамі ў жыхароў паўночна-заходняй Амерыкі: *Стыль «**вестэрн**» носіць рамантычны налёт: каўбойскія боты з карункавымі сукенкамі, а індзейскае понча – з калготкамі ў кветачкі* (Наша ніва, 8 ліп. 2005 г.).

¹Тут і далей цытаты прыводзяцца ў адпаведнасці з нормамі сучаснай беларускай мовы.

Вінчэстар ← *Winchester*: слова трапіла ў беларускую мову разам з прадметамі і паняццямі, якія яно абазначае. Пры гэтым першае значэнне з’явілася ў слова прыблізна на 70 гадоў раней, чым другое: 1) тып вінтоўкі, у казённую частку якой заражаецца магазін («Слоўнік іншамовных слоў» 1999 г.); 2) прылада памяці камп’ютара ў выглядзе цвёрдага магнітнага дыска («Слоўнік іншамовных слоў. Актуальная лексіка» 2005 г.): *У аднаго з іх пры вобыску канфіскаваны манітор, сістэмны блок, прынтар і пяць вінчэстараў* (Народная воля, 1 чэрв. 2004 г.). Цікава, што ў англійскай мове прылада памяці камп’ютара была названа як тып вінтоўкі праз супадзенне яе калібру з першапачатковым лічбавым найменнем дыска.

Дысконт/дыскаўнт ← *discount*: запазычанне захавала арыгінальную семантыку, у працэсе адаптацыі ад яго ўтварыліся дэрываты. У слоўніках фіксуецца наступныя значэнні: 1) працэнт, які атрымлівае банк пры ўліку вэксяляў; 2) скідка з цаны тавару, курсу валюты ў біржавых і валютных здзелках: *У Мінску на вуліцы Прытыцкага, 144 (Фрунзенскі раён) адкрыўся першы ў краіне харчовы магазін нізкіх цэн (фармат «дыскаўнт»)* (Народная воля, 13 снеж. 2003 г.); *Чалавек, які ў нас купляе машыну ці запчасткі да яе другі раз і болей, карыстаецца дысконтнай сістэмай разлікаў, гэта значыць яму прадастаўляюцца значныя скідкі* (Чырвоная змена, 4 мая 2007 г.).

Ноу-хау ← *know-how*: у англійскай мове слова выкарыстоўваецца ў значэнні ‘веды, вопыт у пэўнай сферы, кампетэнцыя’. З аналагічным значэннем яно ўжываецца і ў беларускай мове. Трэба заўважыць, што ў ТСБЛМ падаецца шырокае тлумачэнне гэтай лексемы: ‘дакументальна аформленая інфармацыя пра сучасныя тэхналогіі, навукова-тэхнічныя дасягненні, камерцыю, сэрвіс’. У слоўніку 2005 г. А. М. Булыкі зафіксаваны два значэнні слова «ноу-хау», якія супадаюць з сэнсавымі межамі яго адпаведніка ў англійскай мове: 1) сукупнасць тэхнічных ведаў, вопыту, неабходных для ажыццяўлення якога-небудзь вытворчага працэсу; кампетэнцыя, набытая працяглым вопытам; 2) камерцыйная, тэхнічная, тэхналагічная інфармацыя ў выглядзе спецыяльнай тэхнічнай дакументацыі, вытворчага вопыту. У двух гэтых значэннях слова і выкарыстоўваецца ў сучасных публіцыстычных тэкстах: *Галоўным «ноу-хау» ўстаноўкі з’яўляецца газагенератар, які дазваляе паліць салому пры тэмпературы больш за 100 градусаў* (Звязда, 1 кастр. 2005 г.); *Затое мы пазнаёміліся з ноу-хау сапоцкіх культработнікаў* (Культура, 12–18 лістап. 2005 г.); *Нашчадкам пралетарыяў гэтае «ноу-хау» прыйшлося даспадобы* (Народная воля, 22 крас. 2004 г.); *Кааперацыя дазволіць <...> забяспечыць атрыманне ноу-хау ў новых галінах* (Звязда, 20 студз. 2016 г.); *Яшчэ адно вельмі моднае дызайнерскае «ноу-хау»: вязаныя шарсцяныя пальчаткі з малюнкам* (Алеся, 2016, № 10).

Радыкал ← *radical*: у беларускай мове слова мае тыя ж значэнні, што і ў англійскай. Адзінае адрозненне заключаецца ў тым, што другое значэнне пераносным лічыцца толькі ў беларускай мове: 1) прыхільнік радыкальных палітычных або сацыяльных рэформ, член радыкальнай партыі: *А паглядзіце <...> як пачалі адпываць – і з экрана, і ў перадавых артыкулах, і ў персанальных калонках – «нацыянал-радыкалаў»* (Народная воля, 18 ліп. 1995 г.); 2) прыхільнік крайніх, рашучых, інавацыйных, прагрэсіўных поглядаў, рашучых дзеянняў: *«Характэрна, што такіх радыкалаў не прымае не толькі пераважная большасць народа, але нават тая зусім невялікая частка людзей, якая не падзяляе пэўныя стратэгіі ўлады», – каментуе Прэзідэнт* (Звязда, 5 лістап. 2015 г.).

Скотч ← *scotch*: у англійскай мове, як і ў беларускай, гэта слова функцыянуе ў наступных значэннях: 1) моцны алкагольны напітак, шатландскае віскі («Слоўнік новых слоў беларускай мовы»); 2) клейкая празрыстая стужка для канцылярскіх, гаспадарчых патрэб («Слоўнік іншамовных слоў»): *Газавы і пнеўманічны пісталеты, вярхоўка, вязаныя шапачкі з прарэзамі для вачэй і скотч канфіскаваны супрацоўнікамі Фрунзенскага аддзела аховы сталіцы* (Звязда, 16 лістап. 1999 г.); *Нейкі дзівак адно з хворых дрэўцаў перавязаў чорным скотчам* (Маладосць, 2006, № 9); *Згортваем сегмент у выглядзе конуса і замацоўваем скотчам* (Звязда, 20 лют. 2016 г.).

Хет-трык ← *hat-trick*: у англійскай мове слова валодае значэннямі ‘тры аднолькава забітыя галы, асабліва ў футболе або крыкеце, калі іх забіў адзін і той жа гулец за адзін матч’, ‘тры перамогі запар’. Паводле ТСБЛМ, слова ўжываецца ў выразе *забіць хет-трык* і мае значэнне ‘тройчы паразіць вароты праціўніка ў адной гульні адным і тым жа спартсменам (у хакеі, футболе)’. «Слоўнік іншамовных слоў» фіксуе наступныя значэнні: 1) тры галы, забітыя адным гульцом у адным матчы (у футболе, хакеі): *Але ў Італіі «прагнуўся» Росі і зрабіў у матчы з бразільцамі хет-трык* (Наша ніва, 7 ліп. 2006 г.); 2) тры перамогі запар у спартыўных спаборніцтвах. Гэта сведчыць пра тое, што паступова запазычанне набыло значэнні, якімі слова валодае ў мове-донары.

Хэпенінг ← *happening*: англіцызм у беларускай мове захаваў значэнні, уласцівыя яму ў мове-донары, з тым толькі адрозненнем, што ў англійскай мове лексема значна часцей ужываецца ў значэнні ‘здарэнне’, а ў беларускай мове выкарыстоўваецца галоўным чынам для абазначэння віду сцэнічнага дзеяння, для якога характэрны парадаксальнасць і наўмысная бязмэтнасць, разлік на шырокую

імправізацыю («Слоўнік іншамоўных слоў»): *Многія чулі пра вынаходніцтва ў 1952 годзе Джонам Кейджам **хэпенінгу** – прадстаўлення, якое не выкарыстоўвае тэкст ці раней падрыхтаваную праграму. У ім ствараецца дзеянне з дапамогай хаатычнага з’яднання розных відаў мастацтваў* (ЛіМ, 27 снеж. 1996 г.); *Метафара «раскруціць мастака» была літаральна перакладзена на мову мастацкай акцыі, **хэпенінгу*** (ЛіМ, 24 крас. 1998 г.).

Расшырэнне семантыкі запазычанняў

Шэраг слоў англамоўнага паходжання на новай моўнай глебе перажылі семантычнае развіццё і пачалі ўжывацца для абазначэння новых аб’ектаў. Пры гэтым трэба ўлічваць і той факт, што вялікі ўплыў на семантыку запазычанняў у беларускай мове аказваюць мовы-пасрэдніцы, асабліва руская мова. Да слоў англамоўнага паходжання, якія пашырылі свой семантычны аб’ём, мы адносім наступныя моўныя адзінкі:

- англіцызмы, якія былі запазычаны ў поўным семантычным аб’ёме і набылі новае значэнне ў мове-пасрэдніцы;
- словы, якія былі запазычаны з частковым захаваннем семантычнага аб’ёму, але пашырылі яго ў мове-пасрэдніцы: да гэтай групы адносяцца словы, якія ў працэсе адаптацыі змянілі сваю семантыку. Поўная змена лексічнага значэння сведчыць пра высокую ступень сэнсавага асваення запазычанага слова. Вынікі нашага даследавання паказалі, што большасць англіцызмаў, якія функцыянуюць у беларускай мове, маюць тую ж значэнні, што і ў рускай мове, якая выступала пасрэдніцай пры іх пранікненні на беларускую глебу;
- словы, якія пашырылі сваю семантыку ў беларускай мове.

Разгледзім некаторыя англіцызмы, што набылі дадатковыя значэнні, якіх не мелі ў мове-донары.

Аўрал ← *overall*: у беларускай мове гэта запазычанне мае два значэнні: 1) спешная сумесная работа на марскім судне, у якой удзельнічае ўвесь асабовы склад карабля; 2) *перан.* вельмі спешная работа ўсяго калектыву, выкліканая кепскай арганізацыяй справы («Слоўнік іншамоўных слоў»). З другім значэннем слова і вытворным ад яго выкарыстоўваюцца ў размоўнай і публіцыстычнай сферах значна часцей: *Вытворчасць такіх камбайнаў зняла б праблему «аўралаў» на ўборцы* (Народная воля, 4 лют. 2005 г.); *...да вырашэння праблемы падключаюцца ў **аўральным** рэжыме спецыялісты другой лініі* (Звязда, 5 лістап. 2015 г.).

Дальтанізм, дальтонік ← *Dalton*: у ТСБМ слова «дальтанізм» тлумачыцца як «недахоп зроку, звязаны з няздольнасцю адрозніваць некаторыя колеры, звычайна чырвоны і зялёны». Адпаведна, дальтонік – чалавек, які хварэе на дальтанізм. У перыядычным друку зафіксавана выкарыстанне гэтых запазычанняў у пераносным значэнні: *дальтанізм* – няздольнасць чалавека заўважаць відавочнае, недальнабачнасць; *дальтонік* – асоба, якая не заўважае відавочных рэчаў, не дасведчаная ў пэўнай сферы: *Крэмль у беларускім пытанні звяртаецца па дапамогу да тых палітэхналогій, якія ўжо паказалі свой палітычны **дальтанізм** ва Украіне* (Наша ніва, 8 ліп. 2005 г.); *Дык вось, калі паступіў на журфак, адчуў сябе <...> моўным **дальтонікам*** (ЛіМ, 9 снеж. 2005 г.).

Кактэйль ← *cocktail*: паводле ТСБЛМ, англіцызм мае значэнне «напітак – сумесь віна, каньяку, соку і падобнага з цукрам і прыправамі». У «Слоўніку іншамоўных слоў» гэтаму запазычанню даецца больш канкрэтызаванае азначэнне, якое ўдакладняе семантыку слова: 1) напітак з сумесі розных спіртных вырабаў (віна, лікёру, каньяку) з цукрам і вострымі прыправамі; 2) безалкагольны напітак з сумесі малака, фруктовага соку, марожанага. Гэтыя значэнні ўласцівыя слову і ў англійскай мове. Варта адзначыць, што ў апошні час яно пачало абазначаць любы напітак, прыгатаваны з сумесі некалькіх інгрэдыентаў: *Ужываць пратэінавыя **кактэйлі** і розныя дабаўкі, як бы ні распаўнела, не стану* (Чырвоная змена, 9 верас. 2005 г.); *Пры авітамінозах рэкамендуецца такія танізуючы **кактэйль*** (Звязда, 4 лістап. 2006 г.); *Тэрмометр, вядома, набіўся, але падлетак вырашыў употай зліць атрыманы **ртутны «кактэйль»** у каналізацыю* (Звязда, 14 кастр. 2015 г.). У апошнім прыкладзе лексема «кактэйль» ужыта ў іранічным сэнсе, пад ёй разумеецца вадкая хімічная сумесь. Таксама фактычны матэрыял з беларускай перыёдыкі сведчыць пра тое, што гэта слова дастаткова шырока выкарыстоўваецца ў пераносным значэнні. Кактэйлем нярэдка называюць любы аб’ект, які складаецца з некалькіх частак: *18 лютага – «Эстрадны **кактэйль»**, тэатральнае шоу ў дзвюх дзях* (Народная воля, 12 крас. 2005 г.); *Інфарм-кактэйль* (назва рубрыкі) (Звязда, 3 студз. 2005 г.); *І новы дырэктар вырашыў іх аб’яднаць, стварыць «**кактэйль»** з жанраў, краін і стагоддзяў* (Культура, 1 жн. 2015 г.). Можна канстатаваць, што гэта англамоўнае запазычанне пры адаптацыі ў беларускай мове, з аднаго боку, перажыло звужэнне семантыкі, а з другога – набыло новае значэнне, якога не існуе ў мове-донары. Адзначым, што кактэйлем называюць таксама страву, якая складаецца з сумесі маленькіх кавалачкаў ежы, і сумесь разнастайных субстанцый або фактараў, якія часта маюць негатыўнае адценне.

Рэйд ← *raid*: у англійскай мове слова мае наступныя значэнні: ‘хуткі нечаканы набег на ворага або на валоданні з мэтай учыніць злачынства’, ‘нечаканы прыезд паліцыі з мэтай арышту падазронага або канфіскацыі тавараў, якія незаконна ўтрымліваюцца’. Згодна з ТСБЛМ семантыка дадзенага запазычання некалькі трансфармавалася: 1) набег рухомых ваенных сіл у тыл праціўніка з мэтай ажыццяўлення баявых дзеянняў: *Хто са зброяй у руках будзе адбіваць татарскія набегі, крыжацкія рэіды?* (Маладосць, 2006, № 9); 2) перан. нечаканая рэвізія, праверка дзейнасці якіх-небудзь аб’ектаў, што праводзіцца групай актывістаў па заданні грамадскіх арганізацый: *У сярэдзіне 70-х гадоў на Беларускім радыё часта гучалі рэпартажы рэідавых брыгад* (Народная воля, 1 лют. 2005 г.). Аднак дадзеныя значэнні, на нашу думку, не поўнасцю перадаюць сучасную семантыку англіцызма *рэйд*. Слова часта ўжываецца ў значэнні ‘нечаканая праверка, якая праводзіцца групай спецыялістаў па накіраванні пэўнай арганізацыі’: *Так, па выніках сумесных рэйдаў па дыскатэках і начных клубах арганізатарам такіх вядомых у сталіцы клубаў, як «Юла», «Рэактар», «Ямайка», было прапанавана прыняць захады па ўстраненні ўмоў і прычын распаўсюджвання наркатыкаў* (Звязда, 16 жн. 2006 г.). Лексема *рэйд* выкарыстоўваецца і ў пераносным значэнні ‘імпклівае напаўненне на вароты саперніка’, увогуле не зафіксаваным беларускімі слоўнікамі: *Пра яго «шалёныя» падачы, смелыя «рэіды» да сеткі складалі легенды* (Беларуская думка, 2002, № 1).

Рэкардсмен ← *records man*: у беларускай мове слова ўжываецца ў двух асноўных значэннях. Так, у ТСБЛМ фіксуецца значэнне ‘спартсмен, які ўстанавіў рэкорд’: *Сярод гэтых ганаровых гасцей і нашы славуты зямляк, неаднаразовы рэкардсмен, прызёр Алімпійскіх гульняў, шасціразовы чэмпіён свету ў спрынтарскім мнагаборстве Ігар Жалязоўскі* (Звязда, 2 лют. 2016 г.); у слоўніках А. М. Булыкі прыводзіцца і пераноснае значэнне слова: ‘чалавек, які дасягнуў найбольшых поспехаў у чым-небудзь’. Аднак у перыядычным друку рэкардсменам часта называюць не толькі канкрэтную асобу, але і з’яву, пэўны аб’ект, якім уласцівы найлепшыя вынікі (чаго ў англійскай мове быць не можа, паколькі частка *man* перакладаецца як ‘чалавек’): *«Трыбунал» – рэкардсмен паводле колькасці пастановак у Савецкім Саюзе* (Наша ніва, 21 ліп. 2006 г.); *Рэкардсмен – таматы дробнага гатунку, за іх просяць 60 тысяч* (Звязда, 27 лют. 2016 г.).

Старт ← *start*: англіцызм перайшоў у беларускую мову, страціўшы некаторыя свае спрадвечныя значэнні, у прыватнасці ‘нечаканае здзіўленне’, ‘перавага, якая аддаецца якому-небудзь удзельніку ў пачатку забегу або заезду’. У мове-рэцыпіенце слова мае тры значэнні: 1) момант пачатку спартыўных спаборніцтваў (па бегу, плаванні і г. д.) або ўзлёту лятальнага апарата (ракеты, касмічнага карабля); 2) месца, з якога пачынаюцца спаборніцтвы па хадзьбе, бегу, яздзе, плаванні («Слоўнік іншамовных слоў»); *Сутнасць: выбіраецца раён, на ім расстаўляюцца старт-фініш і кантрольныя пункты, на якіх трэба абавязкова адзначыцца* (Чырвоная змена, 9 верас. 2005 г.); 3) перан. пачатак, зыходны пункт пры адліку якой-небудзь падзеі: *Пасля старту сістэмы будаўнічых зберажэнняў прайшло крыху больш як месяц* (Звязда, 16 жн. 2006 г.); *Учора ў Мінску быў дадзены ўрачысты старт акцыі* (Звязда, 12 мая 2007 г.). Трэба звярнуць увагу на тое, што значэнне, прыведзенае апошнім, у англійскай мове з’яўляецца не пераносным, а адным з асноўных і ў ТСБЛМ яно яшчэ не зафіксавана. Гэты англіцызм у беларускай мове можа ўжывацца ў множным ліку для абазначэння спартыўнага спаборніцтва, што дае падставы казаць пра пашырэнне яго семантыкі: *Юлія Несцярук адмяніла ўдзел у стартах* (Звязда, 14 кастр. 2004 г.); *...яму давялося зрабіць нават нейкія лёгкаатлетычныя бегавыя старты, каб адабраць здольных* (Звязда, 2 лют. 2016 г.).

Сэканд-хэнд ← *second-hand*: у англійскай мове слова ўжываецца як прыметнік, які мае значэнне ‘патрыманы, які ўжо быў ва ўжытку’. У беларускай мове запазычанне функцыянуе як назоўнік са значэннямі ‘былыя ва ўжыванні, патрыманыя, не новыя рэчы (звычайна адзенне)’: *Цікавай падзеяй форуму стала лабараторная работа акцёра і рэжысёра Магілёўскага драматурга Уладзіміра Пятровіча «Час сэканд-хэнд»* (Звязда, 1 крас. 2015 г.); ‘магазін, які гандлюе паношаным адзеннем’ («Слоўнік іншамовных слоў»); *Майка, набытая ў сэканд-хэндзе, але не падобная ні на якую іншую, лепш за майкі з надпісам «Versace», якія носіць кожная другая* (Звязда, 5 кастр. 2005 г.).

Паводле нашых назіранняў, мнагазначнасцю валодаюць найперш тыя англіцызмы, якія ўжываюцца ў беларускай мове працяглы час (не менш за 30 гадоў). Аднак, працэс адаптацыі гэтых запазычанняў знаходзіцца пад моцным уплывам рускай мовы. Варта адзначыць, што для моўнага працэсу апошніх двух дзесяцігоддзяў характэрна запазычванне англіцызмаў з адным значэннем, паколькі найчасцей ва ўжытак трапляюць з’явы і паняцці, звязаныя з тэхнічнай, тэхналагічнай, эканамічнай і культурнай сферамі, а лексемы, якія іх называюць, адносяцца да тэрміналогіі.

У мове-рэцыпіенце прыблізна 50 % складаюць англіцызмы, якія цалкам захавалі значэнні мовы-донара, 40 % звязілі сваё семантычнае нападўненне, 10 % расшырылі яго, з іх 7 % запазычанняў набылі новыя значэнні.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Дмитровская Е. И.* Фоно-орфографическое, морфологическое и лексико-семантическое освоение англицизмов современным немецким языком : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Львов, 1969.
2. *Аристова В. М.* Англо-русские языковые контакты: англицизмы в русском языке. Л., 1978.
3. *Мальцева Т. А.* Французские заимствования в белорусском языке. Минск, 2004.
4. *Савасцюк М. Л.* Англiцызмы ў мове газеты «Звязда» // Беларускае слова: тэорыя і практыка : зб. арт. па матэрыялах навук. чытанняў, прысвеч. 75-годдзю з дня нараджэння праф. Б. А. Плотнікава (Мінск, 15 снеж. 2015 г.). Мінск, 2016.

References

1. Dmitrovskaya E. I. Fono-orfograficheskoe, morfologicheskoe i leksiko-semanticheskoe osvoenie anglitsizmov sovremennym nemetskim yazykom [Phono-orthographic, morphological and semantic adaptation of english borrowings by the modern German language] : avtoreferat dissertatsii... kandidata filol. nauk : 10.02.04. Lviv, 1969 (in Russ.).
2. Aristova V. M. Anglo-russkie yazykovae kontakty: anglitsizmy v russkom yazyke [English-Russian language contacts: English loanwords in Russian]. Leningrad, 1978 (in Russ.).
3. Maltseva T. A. Frantsuzskie zaimstvovaniya v belorusskom yazyke [French loanwords in the Belarusian language]. Minsk, 2004 (in Russ.).
4. Savastsiuk M. L. English Loanwords in the Language of «Zviazda». *Belaruskae slova: tjeoryja i praktyka* : zb. artykulaw pa materyjalah navuk. chytannjaw, prysvechanyh 75-goddzju z dnja naradzhennja prafesara B. A. Plotnikava (Minsk, 15 Dec., 2015). Minsk, 2016 (in Belarus.).

*Артыкул наступіў у рэдкалегію 09.01.2017.
Received by editorial board 09.01.2017.*